

WSPÓŁCZESNE FINANSE I ETYKA. SFERA FORMALNA I NIEFORMALNA

1. Uwagi wstępne

Przestępczość ubezpieczeniowa, będąca od kilkunastu lat przedmiotem prezentacji i debat podczas konferencji w Szczecinie, jest częścią większej całości. Ukazanie fenomenu przestępczości ubezpieczeniowej w szerszym kontekście problematyki finansów sfery nieformalnej oraz etyki w finansach jest głównym celem tych rozważań.

2. Finanse sfery nieformalnej

Nieoficjalna – w tym nielegalna – gospodarka zajmuje specjalną pozycję we współczesnych systemach ekonomicznych, a także finansowych. Ekonomiści od kilkudziesięciu lat interesują się zjawiskiem „szarej strefy” („grey zone”). Fenomenowi temu poświęcono w ostatnich dziesięcioleciach liczne publikacje¹. Odznacza się on takimi cechami jak:

- nieoficjalny charakter prowadzenia działalności gospodarczej (czasami również nielegalny);
- nieobserwowalność wielu zjawisk i procesów składających się na tę gospodarkę;
- trudność statystycznego uchwycenia rozmiarów i efektów działalności nieoficjalnej (dane dotyczące oszustw są niekompletne, a to co wypływa na światło dzienne może być jedynie nieprecyzyjnie określoną częścią góry lodowej)²;
- wreszcie brak kontroli i regulacji państwowej.

Do opisu gospodarki nieoficjalnej stosowano również zamiennie takie sugestywne, a niekiedy kolokwialne terminy, jak: gospodarka ukryta, nieformalna, nierejestrowana, niezgłoszona, równoległa, alternatywna, podziemna, czarna, w cieniu, niewidoczna, dualna,

¹ Ważną pozycją w literaturze polskiej zasługującą na uwagę była pionierska książka B. Mroza, *Gospodarka nieoficjalna w systemie ekonomicznym*, Warszawa 2002. Zob. także m.in. J. W. Wójcik, *Przestępstwa komputerowe*, Warszawa 1999.; R. Dyoniziak, A. Słaboń, *Patologia życia gospodarczego. Aspekty socjologiczne*, Kraków 2001; J. Bojarski, *Przestępstwa gospodarcze związane z działalnością banków*, Toruń 2001; Ch. Oppermann, *Schwarzbuch Banken*, Muenchen 2004; P.N. Martin, B. Hollnagel, *Największe afery w dziejach świata*, Warszawa 2005; A. Bela, E. Bolesławska, *Oszustwa finansowe. Podręcznik audytora*, Warszawa 2005, J.W. Wójcik, *Oszustwa finansowe*, Warszawa 2008.

² Ch.P. Kindleberger, *op. cit.*, 127. W kwestii definicji pojęcia oraz mierzenia rozmiarów „szarej strefy“ zob. m.in. Frey B.S., Schneider F., *Ekonomika gospodarki nieformalnej*, Sassen S., *Deformalizacja w wysoko rozwiniętych gospodarkach rynkowych*, w: *Wokół zagadnień gospodarki nieformalnej* (pr. zbior. pod red. A. Karwińskiej i A. Surdeja), Kraków 2004; S. Cichocki, *Metody pomiaru szarej strefy*, w: *Gospodarka Narodowa* 2006, nr 1-2, s. 37-61.

druga, unikowa (obejściowa), mafijna, szara strefa, drugi obieg gospodarczy, itp. Pojęcie gospodarki nieoficjalnej odznacza się heterogenicznością: zalicza się bowiem do niej tak różnorodne przejawy aktywności gospodarczej, jak: wytwórczość towarów i usług, pośrednictwo handlowe, spekulację, pranie brudnych pieniędzy, handel narkotykami, handel bronią, przestępczość gospodarczą, pracę na czarno, prostytutkę, hazard, i wiele innych jeszcze form.

Problematykę pozycji transakcji nieformalnych w warunkach funkcjonowania etatystycznych systemów gospodarczych interesująco przedstawił przed ćwierćwieczem A. Katsenelinboigen, formułując koncepcję „kolorowych rynków”: oficjalnych („rynki czerwone”, „rynki różowe”, „rynki białe”) i nieoficjalnych („rynki brązowe”, „rynki szare”, „rynki czarne”)³.

Sporządzenie pełnego wykazu form i przejawów nieoficjalnej działalności gospodarczej jest bardzo trudne, jeśli w ogóle możliwe, ze względu na liczbę i różnorodność wariantów udziału w tej gospodarce, a także na jej dużą wewnętrzną dynamikę. W tabelach 1 i 2 zaprezentowana jest – za B. Mrozem – próba usystematyzowania form i przejawów gospodarki nieoficjalnej. Nie pretenduje ona do kompletności, jednak – jak się wydaje – doskonale wzbogaca wyobraźnię, co do zakresu i skali gospodarki nieoficjalnej. U źródeł rozwoju gospodarki nieoficjalnej i związanych z nią patologii znajduje się szeroki wachlarz różnorodnych przyczyn, zarówno o charakterze ekonomicznym, jak i pozaekonomicznym. Nie ulega wątpliwości, że procesy globalizacji oraz towarzyszące im przyspieszenie powiązań gospodarczych i rozwój wymiany handlowej (przepływy towarów, usług, kapitału, ludzi i informacji) powodują pojawianie się nowych sfer i nowych możliwości ekspansji gospodarki nieoficjalnej, w tym również kryminalnego podziemia gospodarczego.

Form popełniania przestępstw finansowych jest wiele. Oprócz zwykłej kradzieży, wprowadzania w błąd i kłamstwa istnieje również wiele innych czynów znajdujących się na granicy prawa: przesuwanie funduszy z deklarowanego celu na inny, wypłacanie dywidendy z kapitału lub zaciągniętych pożyczek, obrót akcjami spółki na podstawie wiedzy dostępnej jedynie osobie wtajemniczonym, sprzedaż papierów wartościowych bez pełnego ujawnienia nowych informacji, wykorzystywanie funduszy spółki w celu dokonania niekorzystnych dla niej zakupów od insidera lub udzielenia korzystnej dla insidera pożyczki, przyjmowanie zleceń bez ich wykonania, dokonywanie zmian w księgach spółki.⁴ Rozwija się międzynarodowa, profesjonalnie zorganizowana przestępczość gospodarcza odznaczająca się

³ Mróz B., *op. cit.*, s. 31-33.

⁴ Ch.P. Kindleberger, *op. cit.*, s. 143-144.

asymilacją nowoczesnych technologii, między innymi nowych technologii informatycznych. W globalnej sieci powstają nowoczesne formy oszustw i przestępstw międzynarodowych, na przykład niszczenie systemów komputerowych, fałszowanie kart płatniczych, oszustwa komputerowe, szpiegostwo przemysłowe, piramidy finansowe⁵ organizowane z wykorzystaniem poczty elektronicznej, itp. Obserwuje się rozwój oszustw bankowych, międzynarodowe piractwo gospodarcze, oszustwa i nadużycia w sektorze publicznym, wyłudzenia, oszustwa inwestycyjne, fikcyjne bankructwa, **oszustwa ubezpieczeniowe**, przemyt; *last but not least* – pranie pieniędzy.⁶ Osobnym problemem – który tu pominiemy - jest kwestia – głównie negatywnych i częściowo pozytywnych - konsekwencji związanych z gospodarką nieoficjalną, a także mniej lub bardziej liberalnej lub restrykcyjnej polityki wobec niej.

Tab. 1. Wybrane formy gospodarki nieoficjalnej

<i>Forma gospodarki nieoficjalnej</i>	<i>Przykłady</i>
<i>Wytwarzanie dóbr i usług na własne potrzeby w gospodarstwach domowych (konsumpcja naturalna)</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ produkcja rolna na własne potrzeby ▪ różne formy aktywności produkcyjnej i usługowej w gospodarstwach domowych (przetwórstwo żywności, sprzątanie, pranie, opieka nad dziećmi, remonty, naprawy, prace budowlane, wykończeniowe, itp.) ▪ wykonywane nieodpłatnie prace społeczne
<i>Rynek pracy nierejestrowanej</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ różne formy pracy na czarno ▪ zatrudnianie dzieci i młodocianych ▪ praca chałupnicza ▪ kradzież pracy (wykonywanie dodatkowej pracy zarobkowej w godzinach pracy oficjalnej, rejestrowanej) ▪ różnego rodzaju niedeklarowane prace dodatkowe ▪ praca w przedsiębiorstwach podziemnych
<i>Nielegalny rynek kapitałowy</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ lichwa ▪ nielegalne banki ▪ nielegalny import oraz eksport kapitału
<i>Nieoficjalny rynek dóbr i usług</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rynek towarów i usług nielegalnych, którymi obrót jest zabroniony (np. broń, narkotyki, handel żywym towarem) ▪ rynek towarów legalnych, wprowadzonych do obrotu bez fakturowania lub na podstawie faktur o zaniżonej wartości
<i>Nieprawidłowości</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sztuczne „nadmuchiwanie” kosztów produkcji (lub kosztów

⁵ Historia piramid finansowych (zabierania jednym i dawania drugim) sięga lat dwudziestych XX wieku. Wówczas powstało oszustwo nazwane imieniem Charlesa Ponziego, który wyłudził miliony od łatwowiernych Bostończyków, oferując niebotyczne dochody z inwestycji. Wpływy od nowych inwestorów przeznaczane były na zyski dla tych, którzy zainwestowali wcześniej. System Ponziego istnieje tak długo, jak długo nie ma miejsca run na fundusze, a w rachunkowości brak jest przejrzystości. Finansowanie według schemat Ponziego występuje wówczas, gdy obciążenia jednostki gospodarczej z tytułu spłaty odsetek przekraczają przepływy pieniężne z tytułu operacji podejmowanych przez tę jednostkę, lub też w innym ujęciu, spłata starego długu za pomocą emisji nowego. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych skutki działalności piramid finansowych dotknęły w szczególności Albanii. Wiosną 2006 roku „runęły” dwie hiszpańskie piramidy finansowe: fundusze inwestycyjne Forum Filatelico i Afinsa, pozostające poza systemem nadzoru i gwarancji, wskutek czego mogło utracić swoje aktywa ponad 300 tys. osób na kwotę ponad 3 mld. euro. Na specjalne podkreślenie zasługuje w tym kontekście piramida, z którą związany był Bernard Madoff.

⁶ Szerzej zob. m.in. W. Jasiński, *Przeciw szarej strefie. Nowe zasady zapobiegania praniu pieniędzy*, Warszawa 2001; K. Wąsowski, *Pranie brudnych pieniędzy*, Materiały i Studia NBP, Zeszyt nr 121, Warszawa 2001.

<i>i oszustwa podatkowe</i>	uzyskiwania przychodów) <ul style="list-style-type: none"> ▪ ukrywanie w całości lub częściowo prowadzonej działalności gospodarczej (zaniżanie produkcji, obrotów, sprzedaży) ▪ inne sposoby zaniżania podstawy opodatkowania
<i>Nierejestrowana wymiana handlowa z zagranicą</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ niedofakturowanie eksportu ▪ nadfakturowanie importu ▪ przemyt

Źródło: Mróz B., *op.cit.*, s. 37.

Tab. 2. Przejawy gospodarki ukrytej w sferze dystrybucji i wymiany towarów

Nieprawidłowości związane z dystrybucją dochodów (niekontrolowana redystrybucja dochodów)	Nieprawidłowości w sferze wymiany towarów
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Unikanie płacenia podatków i uchylanie się od podatków (<i>tax avoidance i tax evasion</i>) ▪ Unikanie płacenia składek na ubezpieczenia społ. ▪ Zawyżanie wydatków i kosztów uzyskania przychodu ▪ Zaniżanie wartości produkcji, obrotów, sprzedaży i zawieranych transakcji ▪ Korupcja ▪ Fikcyjny eksport i reeksport towarów ▪ Niedofakturowanie eksportu i nadfakturowanie importu ▪ Oszustwa buchalteryjne (podwójna księgowość)* ▪ Wyłudzenie ubezpieczeń, zasiłków chorobowych, zasiłków dla bezrobotnych, rent inwalidzkich itp. ▪ Niedozwolony arbitraż i wykorzystywanie poufnych informacji w transakcjach na rynku kapitałowym (<i>insider trading</i>) ▪ Sprzeniewierzenie pieniędzy publicznych ▪ Wymiana barterowa w celu uniknięcia płacenia podatków ▪ Wyłudzenie zwrotu podatku VAT ▪ Wymuszanie kredytowania od dostawców ▪ Spekulowanie deficytowymi towarami ▪ Dyktat cenowy wynikający z nadużywania pozycji monopolistycznej ▪ Lichwa, nielegalne banki i lombardy ▪ Unikanie płatności i tantiem wynikających z ochrony własności intelektualnej, praw autorskich i patentów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Naruszanie zasady ekwiwalentności wymiany w sferze stosunków pracodawca–pracobiorca (zaniżanie płac, zawyżanie norm, nieuzasadniona absencja, kradzież czasu pracy) ▪ Oszustwa co do ilości i jakości wymienianych dóbr ▪ Kradzież materiałów, surowców i wyrobów gotowych w zakładach pracy, sklepach, magazynach ▪ Oszukiwanie konsumentów ▪ Przemyt ▪ Podróbki i fałszowanie towarów (piractwo markowe) ▪ Nadużycia związane z refundacją pewnych wydatków (np. leki, koszty podróży, benzyna) ▪ Handel żywym towarem ▪ Handel organami ludzkimi przeznaczonymi do przeszczepu ▪ Nielegalny handel zwierzętami (w tym zwłaszcza gatunkami chronionymi) ▪ Nielegalny handel odpadami radioaktywnymi i śmieciami ▪ Handel bronią, amunicją, narkotykami i innymi zabronionymi artykułami (np. leki)

*Do najbardziej znanych przykładów afer w dziedzinie tzw. kreatywnej księgowości należały: Enron, WorldCom, Parmalat, etc.

Źródło: Mróz B., *op.cit.*, s. 38.

W języku angielskim rozróżnia się *tax avoidance* i *tax evasion*; oba te terminy oznaczają unikanie płacenia podatków, pierwszy – w sposób legalny, drugi – w sposób nielegalny. I rzeczywiście, płacenie coraz większych podatków staje się coraz bardziej uciążliwym dla obywateli elementem funkcjonowania państwa; tym bardziej, że pewna część wpływów podatkowych jest marnotrawiona. System podatkowy współczesnych państw przeżywa kryzys, czego przejawem są tak zwane „termity fiskalne”, podgryzające

fundamenty tych systemów (tab. 3.). Związek większości „termitów” z gospodarką nieoficjalną jest oczywisty.

Tab. 3. „Termity fiskalne” a erozja fundamentów systemów podatkowych

1	Coraz powszechniejsze wykorzystywanie handlu elektronicznego i transakcji elektronicznych.
2	Coraz powszechniejsze wykorzystywanie przez osoby fizyczne pieniędzy elektronicznych.
3	Rosnące znaczenie handlu w ramach przedsiębiorstw międzynarodowych (ceny transferowe).
4	Rosnące znaczenie ośrodków finansowych <i>off-shore</i> oraz rajów podatkowych.
5	Rozwój nowych instrumentów finansowych oraz ośrodków kanalizowania oszczędności (derywaty i fundusze <i>hedgingowe</i>).
6	Rosnąca niezdolność lub często niechęć państw do opodatkowywania kapitału finansowego oraz wysoko wykwalifikowanych osób.
7	Coraz powszechniejsze prowadzenie działalności poza granicami kraju zamieszkania przez osoby fizyczne o bardzo wysokich kwalifikacjach.
8	Coraz powszechniejsze podróże osób fizycznych umożliwiające im zakup szczególnie drogich i lekkich towarów w miejscach, gdzie podatek od sprzedaży jest niski.

Źródło: Tanzi V., *Globalizacja, rozwój technologiczny i działanie termitów fiskalnych*, w: „*Nowa Gospodarka*” i jej implikacje dla długookresowego wzrostu w krajach posocjalistycznych (pr. zbior. pod red. G. W. Kołodko), Warszawa 2001, str. 169-191.

3. Etyka w ekonomii i finansach

Ekonomia określana jest czasem jako „nauka moralna”.⁷ W literaturze wielokrotnie opisywane były relacje między szeroko rozumianym biznesem, w tym również finansami a etyką.⁸ Kwestie etyczne w świecie finansów, czyli etyka finansów, dotyczą czterech poziomów: zachowań indywidualnych, instytucjonalnych, korporacyjnych oraz globalnych. W związku z zachowaniami indywidualnymi etyka finansów skupia się odpowiedzialności pracowników banku, agentów ubezpieczeniowych, maklerów giełdowych, menedżerów finansowych przedsiębiorstw i innych reprezentantów świata finansów. Zachowania

⁷ B. Hodgson, *Economics as Moral Science*, Berlin 2000.

⁸ Zob. np. G. Simmel, *Filozofia pieniądza*, Poznań 1997; L.V. Ryan (red.), *Etyka biznesu. Z klasyki współczesnej myśli amerykańskiej*, Poznań 1997; G.D. Chryssides, J.H. Kaler, *Wprowadzenie do etyki biznesu*, Warszawa 1999; B. Klimczak, *Etyka gospodarcza*, Wrocław 1996. Zob. również L. Kołakowski, *O długach*, w: *Mini wykłady o maxi sprawach*, Kraków 2003. W literaturze znaleźć można również rozważania na temat związków między finansami a religią (zob. m.in. J. Karwowski, Uwagi na temat bankowości islamskiej, „Bank i Kredyt”, wrzesień 2005, s. 67-74).

instytucjonalne charakterystyczne dla społeczności finansowej mają związek z regułami i standardami ustanowionymi przez instytucje finansowe oraz instytucje regulacyjne.⁹

Współczesna etykę finansów tworzą trzy zasadnicze obszary: (a) transakcje finansowe dokonywane są na rynkach i zakładają reguły moralne oraz zgodne z nimi zachowania, w szczególności zakaz sprzeniewierzenia i manipulacji, uczciwość, przestrzeganie umów, wpływ na społeczeństwo, zachowanie *fair* wobec interesariuszy; (b) w zakresie relacji z klientami usług finansowych szczególne znaczenie odgrywają: rzetelna sprzedaż, postępowania eliminujące oszustwa, troska firm finansowych o reputację, wysoka jakość świadczonych usług, podporządkowanie własnego interesu pracownika interesowi klienta, unikanie konfliktu interesów; (c) dylematy osobiste osób zaangażowanych, przykładowo: dbałość o zysk firmy i troska o zysk klienta, troska o korzyść jednego klienta a troska o korzyść innego klienta, dylemat, czy ujawniać złe zachowania, a także, jak postępować w sytuacjach występujących w krajach o różnych kulturach.¹⁰

Zdaniem Ch.P. Kindlebergera granica oddzielająca czyny moralne od niemoralnych jest dość chwiejna, niemniej jednak wraz z upływem czasu stawała się nieco bardziej wyraźna.¹¹ Nowoczesność różni się od zacofania pod wieloma względami, jednym z nich jest moralność. We wczesnych stadiach rozwoju pojęcia honoru i zaufania ograniczały się w świetle ówczesnych przepisów do rodziny, a granice między biznesem i kradzieżą oraz handlem i piractwem nie były dokładnie określone (dopiero w 1799 roku pożyczanie funduszy banku przez urzędników uznano za niezgodne z prawem). Kwestie etyczne zyskały na znaczeniu w latach 80-tych ubiegłego wieku. W tym czasie wywiązała się dyskusja nad tzw. *agency problem*, czyli pojawiającą się w świecie egoistycznego materializmu pokusą, jakiej ulegają niektórzy pracownicy, aby kierując się własnym interesem oszukać swego mocodawcę w sytuacji, gdy wiadomo, że pozostaną bezkarni, a nawet jeśli poniosą karę, nie będzie ona większa niż zysk z nieetycznego czynu. Wówczas to również, zapewne w reakcji na rozpowszechniający się cynizm, szkoły biznesu na coraz szerszą skalę zaczęły wprowadzać wykłady z etyki.¹² Dodatkowym impulsem do rozwoju refleksji nad etyką były

⁹ W. Gacparski (red.), *Uczciwość w świecie finansów*, Warszawa 2004, s. 23-24. W sprawie społecznej odpowiedzialności banków zob. m.in. W. Szpringer, *Kredyt konsumencki i upadłość konsumencka na rynku usług finansowych UE*, Warszawa 2005, s. 119 i następne.

¹⁰ Ibidem, s. 24-25.

¹¹ Ch. P. Kindleberger, *Szaleństwo, panika, krach. Historia kryzysów finansowych*, Warszawa 1999, s. 130.

¹² Ibidem, s. 131. Zdaniem portugalskiego ekonomisty, w obiegowej opinii to, co ma związek z kwestiami ekonomicznymi, jest w sposób oczywisty bardzo odległe od tego wszystkiego, co jest uczciwe, dobre i czyste. Dziedzinę tę uznaje się zwykle za część zła istniejącego w świecie. Czyż handel i finanse nie są domeną bezbożności, pełną perwersji i nieuczciwości? Firmy, rynek, handel i finanse, a także refleksja nad nimi, zdają się być krainą, gdzie wyzysk, oszustwo i grzech wprost kwitną (szerzej zob. J.C. das Neves, *Ekonomia z Bogiem*, Kraków 2003, s. 11-12).

liczne skandale finansowe, które miały miejsce w ostatnich kilkunastu latach na świecie, w tym i w Polsce.¹³

W tym kontekście na uwagę zasługuje – opisywane nierzadko w literaturze, m.in. przez szwajcarskich publicystów i analityków bankowości - zjawisko tzw. „bankokracji”. Banki często przekształcały się w instytucje olbrzymich dochodach, zbyt z siebie zadowolone, jak na upodobania społeczeństwa. Na wielu dojrzałych rynkach banki stały się obiektami krytyki za: zbyt duże wpływy, nadmierne zyski, wysokie prowizje, zbyt konserwatyzm, nadmierną agresywność, zbyt duże rozmiary, brak życzliwości wobec małych przedsiębiorstw, brak zainteresowania sprawami ludzkimi, zbyt rozbudowany system biurokracji, oderwanie od potrzeb lokalnej społeczności, zbyt eleganckie siedziby.¹⁴ W bankowości występuje ryzyko utraty reputacji. Fakt ujawnienia nieprawidłowości pociąga za sobą utratę zaufania, lojalności klientów, czy też szacunku dla tej instytucji. Bankowcy winni mieć tzw. instynkt handlowy, nie powinni jednak być zbyt zachłanni, powinni też unikać nieczystych interesów. W ciągu ostatnich kilkunastu lat w renomowanych bankach inwestycyjnych miało miejsce wiele przypadków utraty reputacji.¹⁵ Do najczęstszych przyczyn nieporozumień między klientami a bankami należą: błędy urzędników, opłaty za transakcje, błędne informacje na temat produktów i usług, odmowa przyznania kredytu, bezwzględność w ściąganiu należności i metody pozyskiwania, domniemana niedyskrecja, łamanie poufności i brak bezpieczeństwa konta, agresywna sprzedaż np. tzw. sprzedaż wiązana, chybione porady finansowe.¹⁶ Banki i bankowcy krytykowani są m.in. za arogancję i obojętność wobec tzw. szarego człowieka, przesadną ostrożność znacznie wykraczającą poza konieczną przezorność, obojętność na trudne położenie pożyczkobiorcy i zbyt szybką gotowość do przejęcia majątku, „pazerność” i zbyt szybkie podnoszenie opłat za usługi, zamykanie oddziałów i w konsekwencji izolowanie lokalnych społeczności, bezosobowy styl obsługi klienta, brak zrozumienia dla małych firm i rolników.

Dobłą ilustracją związków między finansami a etyką jest działalność, powstałej w 2001 roku z inicjatywy niewielkich instytucji finansowych z Włoch, Francji i Belgii, Europejskiej Federacji Banków Etycznych i Alternatywnych (FEBEA), do której należy obecnie kilkanaście instytucji finansowych z krajów Unii Europejskiej.¹⁷ Federacja jest

¹³ Dla pełności obrazu trzeba jednak zauważyć, że skandale i w ogóle tzw. złe zachowania w świecie finansów są wyjątkiem, a nie regułą, zdecydowana większość operacji finansowych dokonywana jest bowiem z zachowaniem kanonu uczciwości po stronie instytucji finansowych oraz klientów.

¹⁴ R. Patterson, *Kompendium terminów bankowych po polsku i angielsku*, Warszawa 2002, s. 350.

¹⁵ Ibidem, s. 389.

¹⁶ Ibidem, s. 392.

¹⁷ Szerzej zob. www.febea.org

międzynarodowym stowarzyszeniem instytucji finansowych realizujących cele społeczne i etyczne. Do jej najważniejszych zadań należą: wspieranie rozwoju ekonomicznego w służbie ludzkości, propagowanie solidarności społecznej oraz spójnego i zrównoważonego rozwoju gospodarczego, nie kierowanie się w swoich działaniach wyłącznie celami finansowymi, wspieranie rozwoju nowych technologii mających na celu poprawę bytu społecznego i ochronę środowiska naturalnego. Podstawowymi obszarami działania FEBEA są: walka z wykluczeniem społecznym poprzez tworzenie i utrzymanie istniejących miejsc pracy, rozwój lokalny, rozwój budownictwa mieszkaniowego oraz ochrona istniejących obiektów, rolnictwo pochodzące ze znanego źródła biologicznego, rozwój dziedzictwa kulturalnego, czysta i odnawialna energia, różnorodność kulturowa i etniczna, międzynarodowa solidarność, zatrudnienie socjalne, opieka zdrowotna, pomoc osobom niepełnosprawnym i żyjącym w złych warunkach, a także finansowanie instytucji działających na zasadzie *fair trade*. Przy inwestycjach członkowie FEBEA często korzystają z usług francuskiej agencji Finansol (lub jej odpowiednika w swoim kraju), która przyznaje certyfikaty rachunkom bankowym, funduszom inwestycyjnym, bezpośrednim inwestycjom kapitałowym etc. Certyfikat taki ma zapewnić, że dana inwestycja jest przejrzysta, etyczna, a także, że ma w sobie element solidarnej (społecznej) ekonomii.

Dla części najbogatszych klientów, a także coraz liczniejszych drobnych „ciulaczy” ważne stało się nie tylko to, ile zarabiają, ale też jak, czyli na czym zarabiają. Początkowo zwracano uwagę, aby nie inwestować firmy produkujące broń, w koncerny tytoniowe, zatruwające środowisko, czy też testujące swoje wyroby na zwierzętach, z czasem znaczenia nabrały też inwestycje w przedsięwzięcia rozwijające zaniedbane regiony lub poprawiające sytuację lokalnych społeczności. W państwach wysoko rozwiniętych zaczęły powstawać specjalne banki łączące etyczne inwestycje z angażowaniem pieniędzy w przedsięwzięcia pomagające lokalnym, często odrzuconym społecznościom. Zdaniem polskich specjalistów w Polsce nie ma jeszcze zainteresowania tzw. etycznymi funduszami, rynek kapitałowy jest relatywnie młody i mały, brakuje jasnych kryteriów określających etyczne inwestycje, nie ma również organizacji certyfikujących etyczne spółki czy instrumenty finansowe.

4. Uwagi końcowe

W roku 2008 wydana została praca J. W. Wójcika: „Oszustwa finansowe. Zagadnienia kryminologiczne i kryminalistyczne”, adresowana m.in. do towarzystw ubezpieczeniowych. Jej autor stwierdził m.in., że zagadnienia aferowej przestępczości gospodarczej, a szczególnie

wyrafinowanych oszustw finansowych to współcześnie najczęściej informacje medialne. Brak jest analiz i wyników badań tych zagrożeń w ramach literatury naukowej i popularnonaukowej, a szczególnie kryminologicznej i kryminalistycznej. Wciąż brak jest profesjonalnych badań i analiz przestępczości gospodarczej oraz oszustw klasycznych, jak i oszustw finansowych (np.: bankowych, giełdowych, kredytowych, piramid i parabanków, zaliczkowych - nigeryjskich), a także nasilających się wciąż różnorodnych oszustw internetowych. Rozpoznawanie i ściganie, a także analizowanie i badanie tego typu zjawisk, ma istotne znaczenie praktyczne dla zapobiegania przestępczości gospodarczej i wszelkim rodzajom oszustw na szkodę osób fizycznych, jak i instytucji finansowych, a także innych firm i przedsiębiorstw. Celem tej obszernej, wartościowej monografii jest przybliżenie zagrożeń związanych z oszustwami finansowymi oraz rozpoznawanie ich symptomów i stosowania ich w działaniach zapobiegawczych. Książka zapełnia lukę naukową i wskazuje na wiele praktycznych aspektów przeciwdziałania, a także pozwala na uzupełnienie wiedzy z tej dziedziny pracowników wielu instytucji. Ponadto, monografia ma również charakter poradnika i stanowi analityczno- badawcze studium kryminologiczne, kryminalistyczne i karnoprawne.¹⁸

W myśleniu o przyszłości warto brać pod uwagę interesujące oceny i rekomendacje sformułowane przez Johna C. Bogle'a w: *„Enough. True Measures of Money, Business, and Life”*.¹⁹ Pisząc o pieniądzu, biznesie i życiu zdefiniował on, czego mamy za dużo, czego zaś na mało (*Too Much..., Not Enough...*): 1. Za dużo kosztów – za mało wartości; 2. Za dużo spekulacji – za mało inwestowania; 3. Za dużo złożoności – za mało prostoty; 4. Za dużo wyrachowania – za mało zaufania; 5. Za dużo komercji – za mało profesjonalizmu; 6. Za dużo kupczenia - za mało obsługi; 7. Za dużo menedżeryzmu - za mało przywództwa; 8. Za dużo koncentracji na rzeczach – za mało odpowiedzialności; 9. Za dużo wartości XXI wieku – za mało wartości z XVIII wieku, 10. Za dużo „sukcesu” – za mało charakteru. Cytowany autor zauważa, że kiedyś standardowe zasady w biznesie traktowano niemal jak świętość, uznając, że „pewnych rzeczy po prostu się nie robi”. Dziś wszelkie zasady uległy relatywizacji: „skoro każdy tak robi, ja też mogę”. Społeczeństwo nie może i nie powinno tolerować zastępowania moralnym relatywizmem pewnych form moralnego absolutyzmu. Nie może i nie powinno przymykać oczu na krańcowe nadużywanie etycznych standardów w komercyjnej działalności biznesowej.

¹⁸ www.jww.waw.pl

¹⁹ Zob. J. C. Bogle, Dość. *Prawdziwe miary bogactwa, biznesu i życia*, PTE. Warszawa 2009.